

КОНВЕНЦИЯ ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

ОБЩ КОМЕНТАР № 7 (2005)

„Прилагане на правата на детето
в ранна детска възраст“

КОМИТЕТ ПО ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

Четиридесета сесия

Женева, 12 – 30 септември 2005 г.

**КОНВЕНЦИЯ
ЗА ПРАВАТА
НА ДЕТЕТО**

Distr.
GENERAL

CRC/C/GC/7/Rev.1
20 September 2006

Original: ENGLISH

КОМИТЕТ ПО ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

Четиридесета сесия

Женева, 12 – 30 септември 2005 г.

ОБЩ КОМЕНТАР № 7 (2005)

**„Прилагане на правата на детето
в ранна детска възраст“**

(неофициален превод)

На 20 ноември 2014 г. се отбелязват 25 години от приемането на Конвенцията на ООН за правата на детето - първият юридически обвързващ международен документ, който утвърждава човешките права на всички деца. По този повод представяме на български език Общите коментари на Комитета по правата на детето, които разясняват Конвенцията, и се надяваме да улесним и подпомогнем нейното прилагане в България.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ВЪВЕДЕНИЕ	5
II. ЦЕЛИ НА ОБЩИЯ КОМЕНТАР	6
III. ПРАВАТА НА ЧОВЕКА И МАЛКИТЕ ДЕЦА	7
III. ОБЩИ ПРИНЦИПИ И ПРАВА В РАННА ДЕТСКА ВЪЗРАСТ.....	11
IV. ОТГОВОРНОСТИ НА РОДИТЕЛИТЕ И ПОМОЩ ОТ ДЪРЖАВИТЕ – СТРАНИ ПО КОНВЕНЦИЯТА.....	17
V. КОМПЛЕКСНИ ПОЛИТИКИ И ПРОГРАМИ ЗА РАННА ДЕТСКА ВЪЗРАСТ, ОСОБЕНО ЗА УЯЗВИМИ ДЕЦА	23
VI. МАЛКИ ДЕЦА, КОИТО СЕ НУЖДАЯТ ОТ СПЕЦИАЛНА ЗАКРИЛА.....	33
VII. ИЗГРАЖДАНЕ НА КАПАЦИТЕТ ЗА РАННАТА ДЕТСКА ВЪЗРАСТ	38

Детски фонд на Организацията на Обединените Нации (УНИЦЕФ)

бул. „Ал. Дондуков“ № 87, ет. 2, София 1504

За повече информация моля посетете нашият сайт: www.unicef.bg

Снимка на корицата: © УНИЦЕФ България/Мила Иванова/2014

I. ВЪВЕДЕНИЕ

1. Настоящият общ коментар е резултат от натрупания от Комитета опит при разглеждането на представените от държавите – страни по Конвенцията, доклади. В много случаи предоставената информация за ранната детска възраст е твърде оскъдна, като коментарите се ограничават главно до детската смъртност, регистрацията на децата при раждането им и здравните грижи. Комитетът счете, че е необходимо да се обсъдят по-общите последици на Конвенцията за правата на детето по отношение на малките деца. Поради това през 2004 г. Комитетът посвети деня си за обща дискусия на темата „Прилагане на правата на детето в ранна детска възраст“. Това доведе до съставянето на набор от препоръки (вж. CRC/C/143, раздел VII) и вземането на решение за изготвяне на общ коментар по този важен въпрос. Чрез настоящия общ коментар Комитетът желае да насърчи признаването на факта, че малките деца са носители на всички права, залегнали в Конвенцията, и че ранната детска възраст е критичен период за осъществяване на тези права. Работното определение на Комитета за „ранна детска възраст“ обхваща всички периоди от живота на малкото дете: раждане и кърмаческа възраст; предучилищен период, преходен период до тръгването на училище (вж. параграф 4 по-долу).

II. ЦЕЛИ НА ОБЩИЯ КОМЕНТАР

2. Целите на общия коментар са:

(a) да се подобри разбирането за човешките права на всички малки деца и да се обърне вниманието на държавите – страни по Конвенцията, върху задълженията им към малките деца;

(b) да се разгледат специфичните характеристики на ранната детска възраст, които влияят върху реализацията на правата;

(c) да се насърчи признаването на малките деца от началото на живота им като участници в социалния живот със специфични интереси, възможности и елементи на уязвимост, както и на изискванията за закрила, насочване и подкрепа при упражняване на правата им;

(d) да се привлече вниманието върху различията в ранната детска възраст, които трябва да се вземат предвид при прилагане на Конвенцията, включително различията в положението на малките деца, качеството на жизнения им опит от тях и влиянията, които оформят развитието им;

(e) да се изтъкне фактът, че очакванията и отношението към децата се различават в зависимост от съответната култура, включително местните обичаи и практики, които следва да бъдат зачитани, освен ако не нарушават правата на детето;

(f) да се наблегне върху уязвимостта на малките деца по отношение на бедността, дискриминацията, разпадането на семейството и редица други неблагоприятни обстоятелства, които нарушават правата им и подкопават благосъстоянието им;

(g) да се допринесе за реализирането на правата на всички малки деца чрез формулиране и насърчаване на цялостни политики, закони, програми, практики, професионално обучение и проучвания, конкретно насочени към правата в ранна детска възраст.

III. ПРАВТА НА ЧОВЕКА И МАЛКИТЕ ДЕЦА

3. Малките деца са носители на права. В Конвенцията за правата на детето понятието „дете” се определя като „всяко човешко същество на възраст под 18 години, освен ако съгласно закона, приложим за детето, пълнолетието настъпва по-рано“ (член 1). Следователно малките деца са носители на всички права, залегнали в Конвенцията. Те имат право на мерки за специална закрила и, в съответствие с развитието на способностите си, да упражняват във все по-голяма степен правата си. Комитетът е загрижен, че при изпълнение на задълженията си по Конвенцията, държавите — страни по нея, не отделят достатъчно внимание на малките деца като носители на права, както и на законите, политиките и програмите, необходими за реализиране на правата им по време на този специфичен етап от детството им. Комитетът потвърждава, че Конвенцията за правата на детето трябва да се прилага цялостно по отношение на ранната детска възраст, като се взема под внимание принципът на универсалност, неделимост и взаимосвързаност на всички права на човека.

4. Определение на ранна детска възраст. Определенията на ранна детска възраст са различни в отделните държави и региони в зависимост от местните традиции и организацията на системите за начално образование. В някои държави децата преходят от предучилищния към училищния период е непосредствено след 4-годишна възраст. В други държави този преход настъпва около 7-годишна възраст. При разглеждането на правата в ранна детска възраст Комитетът желае да включи всички периоди от живота на малките деца: раждане и кърмаческа възраст; предучилищен период; както и преходния период до тръгване на училище. Поради това Комитетът предлага периодът до 8-годишна възраст като подходящо работно определение на ранната детска възраст. Държавите – страни по Конвенцията, трябва да преразгледат задълженията си към малките деца в контекста на това определение.

5. Конструктивна програма за ранната детска възраст. Комитетът насърчава държавите – страни по Конвенцията, да изготвят конструктивна програма за насърчаване на правата в ранна детска възраст. Необходимо е да се изоставят традиционните стереотипи, според които ранното детство се разглежда преди всичко като период на социализация, през който незряло човешко същество достига статуса

на зрял възрастен човек. Конвенцията изисква децата, включително най-малките деца, да се зачитат като самостоятелни личности със собствени права. Малките деца следва да се разглеждат като активни членове на семействата, общностите и обществата, със собствени тревоги, интереси и мнения. За да упражняват правата си, малките деца се нуждаят преди всичко от физическа подкрепа, емоционална грижа и внимателно ръководство, както и от време и място, за да играят с другите, да изследват и да учат. Удовлетворяването на тези изисквания може да бъде планирано най-добре в рамките на закони, политики и програми за ранна детска възраст, включващи план за изпълнение и независимо наблюдение, например чрез определяне на комисар за правата на детето, както и чрез оценка на въздействието на закони и политики по отношение на децата (вж. Общ коментар № 2 (2002 г.) относно ролята на независимите национални институции за правата на човека, параграф 19).

6. Характеристики на ранната детска възраст. Ранната детска възраст е критичен период за реализиране на правата на детето. През този период:

(а) малките деца растат и се променят най-бързо в сравнение с другите периоди от човешкия живот по отношение на съзряване на тялото и нервната им система, повишаване на мобилността им, комуникационните им умения и интелектуални възможности и бързата смяна на техните интереси и способности;

(b) малките деца формират здрави и емоционални връзки с родителите си или други обгрижващи лица, от които търсят и изискват подкрепа, грижа, ръководство и закрила по начин, който зачита тяхната индивидуалност и нарастващите им възможности;

(c) малките деца създават свои важни взаимоотношения с деца на същата възраст, както и с по-малки и по-големи деца. Чрез тези взаимоотношения те се учат да преговарят и да организират общи дейности, да решават конфликти, да изпълняват договорености и да поемат отговорност за други деца;

(d) малките деца се стремят активно да разбират физическите, социалните и културни аспекти на света, в който живеят, като се учат непрекъснато от своите дейности и взаимодействия с другите – както деца, така и възрастни;

(e) първите години на малките деца са основата за тяхното физическо и психично здраве, емоционална сигурност, културна и персонал-

на идентичност и способностите им за развитие;

(f) растежът и развитието на малките деца са различни в зависимост от индивидуалните им особености, както и от пола им, условията на живот, семейната структура, механизмите за предоставяне на грижи и образователните системи;

(g) растежът и развитието на малките деца силно се влияят от културните концепции за техните потребности и начина, по който трябва да се третират, както и за активната им роля в семейството и общността.

7. Зачитането на различните интереси, преживявания и предизвикателства, пред които е изправено всяко малко дете, е отправната точка за реализирането на техните права през този критичен период от живота им.

8. Изследвания, свързани с ранната детска възраст. Комитетът отбелязва, че все повече теоретични проучвания и изследвания потвърждават, че малките деца трябва да се разглеждат като социални участници, чието оцеляване, благосъстояние и развитие зависят и се изграждат въз основа на тесни взаимоотношения. Тези взаимоотношения обикновено са с ограничен брой ключови хора, най-често родители, членове на разширеното семейство и връстници, както и обгрижващи лица и други специалисти в областта на ранната детска възраст. Същевременно резултатите от изследванията на социалните и културни измерения на ранната детска възраст привличат вниманието върху различните начини, по които се разбира и насърчава развитието в ранна детска възраст, включително различните очаквания, свързани с малкото дете и системите за неговото обгрижване и образование. Една от характеристиките на съвременните общества е тази, че все повече малки деца растат в мултикултурни общности и в среда, характеризираща се с бързи социални промени, които водят също до промяна на концепциите и очакванията по отношение на малките деца, включително чрез по-голямо признаване на техните права. Държавите – страни по Конвенцията, се насърчават да се основават на убежденията и знанията за ранната детска възраст, като вземат под внимание местните условия и променящите се практики, както и като зачитат традиционните ценности, при условие че не са дискриминационни, (член 2 от Конвенцията), нито нанасят вреда на здравето на детето и неговото благосъстояние (член 24, параграф 3), нито са в противовес на неговия най-добър интерес (член 3). На-

края, резултатите от изследванията подчертават особените рискове за малките деца, каквито представляват недохранването, болестите, бедността, negliжирането, социалното изключване и редица други неблагоприятни фактори. Те показват, че подходящи стратегии за превенция и интервенция в ранната детска възраст имат потенциал да окажат положително влияние върху настоящото благосъстояние на малките деца и техните перспективи в бъдеще. Прилагането на правата на детето в ранна детска възраст е следователно ефективен начин за предотвратяване на лични, социални и образователни трудности през средната детска възраст и юношеството (вж. Общ коментар № 4 (2003 г.) относно здравето и развитието на непълнолетните).

III. ОБЩИ ПРИНЦИПИ И ПРАВА В РАННА ДЕТСКА ВЪЗРАСТ

9. Комитетът определи членове 2, 3, 6 и 12 от Конвенцията като основни принципи (вж. Общ коментар № 5 (2003 г.) за общи мерки за прилагане на Конвенцията). Всеки принцип има последици за правата в ранна детска възраст.

10. Право на живот, оцеляване и развитие. Член 6 се отнася до присъщото право на живот на детето и задължението на държавите – страни по Конвенцията, да осигуряват в максимално възможна степен оцеляването и развитието на детето. Държавите – страни по Конвенцията, се приканват настоятелно да вземат всички възможни мерки за подобряване на перинаталните грижи за майките и бебетата, намаляване на смъртността сред кърмачетата и децата и създаване на условия, които да насърчават благосъстоянието на малките деца по време на този критичен етап от живота им. Недохранването и предотвратимите болести продължават да бъдат основни пречки за реализиране на правата в ранна детска възраст. Осигуряването на оцеляване и физическо здраве е приоритет, но се напомня на държавите – страни по Конвенцията, че член 6 обхваща всички аспекти на развитието и че здравето и психосоциалното благосъстояние на малкото дете са в много отношения взаимозависими. И двете могат да бъдат изложени на риск от неблагоприятни условия на живот, negliжиране, безразлично или насилническо отношение и ограничени възможности за реализиране на човешкия потенциал. Малките деца, които растат в особено трудни условия, се нуждаят от специално внимание (вж. раздел VI по-долу). Комитетът напомня на държавите – страни по Конвенцията, че правото на оцеляване и развитие може да бъде осъществено единствено по холистичен начин, чрез прилагането на всички други разпоредби на Конвенцията, включително на правото на здраве, пълноценно хранене, социална сигурност, адекватен стандарт на живот, здравословна и безопасна среда, образование и игра (членове 24, 27, 28, 29 и 31), както и чрез зачитане на отговорностите на родителите и предоставяне на помощ и качествени услуги (членове 5 и 18). От ранна възраст децата трябва да бъдат включвани в дейности, които насърчават доброто хранене и здравословния и предотвратяващ болести начин на живот.

11. Право на недискриминация. В член 2 се гарантират правата на всяко дете без каквато и да е дискриминация. Комитетът приканва настоятелно държавите – страни по Конвенцията, да определят после-

диците от този принцип за реализирането на правата в ранна детска възраст:

(а) член 2 означава, че малките деца като цяло, не трябва да бъдат подлагани на дискриминация на каквото и да е основание, например в случаите, когато даден закон не предвижда еднаква защита срещу насилие за всички деца, включително за малките деца. Малките деца са изложени в особена степен на риск от дискриминация, тъй като са относително безсилни и зависят от други лица за реализацията на правата си;

(b) член 2 означава също така, че по отношение на определени групи малки деца не трябва да се проявява дискриминация. Тя може да бъде под формата на недостатъчно количество храна; неадекватни грижи и внимание; ограничени възможности за игра, учене и образование; или потискане на свободното изразяване на чувства и възгледи. Дискриминацията може да се проявява също така чрез жестоко отношение и прекомерни изисквания, които могат да бъдат приравнени с експлоатация или насилие. Например:

(i) дискриминацията срещу малки момичета е сериозно нарушение на правата, което засяга оцеляването им и всички аспекти на живота им, и ограничава възможностите им да дадат положителния си принос за обществото. Те могат да бъдат жертви на селективен аборт, генитално осакатяване, negliжиране и детеубийство, включително чрез недохранване в кърмаческа възраст. Може да бъдат натоварени с прекомерни семейни отговорности и да бъдат лишени от достъп до предучилищно и начално образование;

(ii) дискриминацията спрямо деца с увреждания намалява перспективите им за оцеляване и качеството на живот. Тези деца имат право на грижи, хранене, емоционална подкрепа и насърчаване както останалите деца. Те може също така да се нуждаят от допълнителна, специална помощ, за да се гарантира тяхното интегриране и реализирането на правата им;

(iii) дискриминацията спрямо деца, заразени с или засегнати от ХИВ/СПИН, ги лишава от помощта и подкрепата, от която най-много се нуждаят. Тази дискриминация може да присъства в публичните политики, в предоставянето на и достъпа до услуги, както и в ежедневните практики, които нарушават правата на тези деца (вж. също параграф 27);

(iv) дискриминацията, свързана с етнически произход, класа/каста, лично положение и начин на живот, или политически и религиозни

убеждения (на деца или техните родители), изключва децата от пълноценно участие в обществото. Тя възпрепятства родителите да изпълняват своите отговорности към децата си. Тя намалява перспективите пред децата и самоуважението им, както и поражда омраза и конфликти сред децата и възрастните;

(v) малките деца, които страдат от множествена дискриминация (напр. свързана с етнически произход, социален и културен статус, пол и/или увреждания) са изложени в особена степен на риск.

12. Малките деца могат също да страдат от последиците от дискриминация спрямо родителите им, например ако децата са родени извън брак или в други обстоятелства, които се отклоняват от традиционните ценности, или ако родителите им са бежанци или търсят убежище. Държавите – страни по Конвенцията, имат отговорността да наблюдават и да се борят срещу дискриминацията във всичките ѝ форми и навсякъде, където се проявява – в семействата, общностите, училищата или други институции. Особена загриженост буди потенциалната дискриминация по отношение на достъпа до качествени услуги за малки деца, по-специално когато здравните, образователните, социалните и други услуги не са всеобщо достъпни, а са комбинация от услуги, предоставяни от държавата, от частни и от благотворителни организации. На първо време Комитетът насърчава държавите – страни по Конвенцията, да наблюдават наличието на и достъпа до качествени услуги, които допринасят за оцеляването и развитието на малките деца, включително чрез систематично събиране на данни, с разбивка по основните променливи, свързани с произхода и положението на децата и техните семейства. На второ място, може да са необходими действия, които да гарантират, че всички деца имат еднаква възможност за достъп до предлаганите услуги. По-общо, държавите – страни по Конвенцията, следва да повишат осведомеността във връзка с дискриминацията спрямо малките деца по принцип, и спрямо уязвимите групи в частност.

13. Най-добрият интерес на детето. В член 3 се определя принципът, съгласно който най-добрият интерес на детето е първостепенно съображение във всички действия, отнасящи се до децата. Поради относителната им незрялост малките деца зависят от отговорните органи, които да оценяват и представляват техните права и най-добри интереси във връзка с решения и действия, които засягат тяхното

благосъстояние, като се вземат предвид техните мнения и развитието на способностите им. Принципът на най-добрия интерес на детето се споменава многократно в Конвенцията (по-специално в членове 9, 18, 20 и 21, които се отнасят в най-голяма степен до ранната детска възраст). Принципът на най-добрия интерес се прилага за всички действия, свързани с децата и изисква активни мерки за защита на техните права и насърчаване на тяхното оцеляване, растеж и благосъстояние, както и мерки за подкрепа и съдействие на родителите и други лица, които имат ежедневна отговорност за реализиране на правата на децата:

(а) Най-добрия интерес на отделните деца. При всяко вземане на решение, свързано с грижите, здравето, образованието и др. на детето, трябва да се взема предвид принципът за най-добрия интерес, включително при решенията, вземани от родителите, специалистите и други лица, отговарящи за децата. Държавите – страни по Конвенцията, настоятелно се приканват да предвидят разпоредби с цел малките деца да бъдат представлявани независимо по време на съдебни производства от лице, което действа в техен интерес, както и децата да бъдат изслушвани във всички случаи, при които те могат да изразят мненията или предпочитанията си;

(б) Най-добрия интерес на малките деца като група или заинтересована страна. При разработването на всички закони и политики, вземането на административни и съдебни решения и предоставянето на услуги, които са свързани с децата, трябва да се взема под внимание принципът на най-добрия интерес. Това включва действия, пряко засягащи децата (напр. свързани със здравни услуги, системи за предоставяне на грижи или училища), както и действия, които имат косвено въздействие върху малките деца (напр. в областта на околната среда, жилищните условия или транспорта).

14. Зачитане на възгледите и чувствата на малкото дете. В член 12 се посочва, че детето има право да изразява свободно своите възгледи по всички въпроси, отнасящи се до него, и те да бъдат взети под внимание. Това право засилва статута на малкото дете като активен участник в насърчаването, защитата и наблюдението на правата му. Твърде често обаче ролята, която могат да играят малките деца като членове на семейството, общността и обществото, се пренебрегва или се отказва да се взема под внимание, като за причина за това се изтъква тяхната възраст и незрялост. В много държави и региони

традиционните ценности подчертават непрекъснато необходимостта малките деца да бъдат обучавани и да се социализират. Счита се, че те са недоразвити и че не притежават дори елементарни способности да разбират, общуват и избират. Те са безсилни в семействата си и често са безгласни и невидими в обществото. Комитетът иска да подчертае, че член 12 се прилага както за по-малките, така и за по-големите деца. Тъй като всички деца имат права, дори най-малките деца могат да изразяват своите възгледи, „като на тях следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето“ (член 12, параграф 1). Малките деца са изключително чувствителни към заобикалящата ги среда и много бързо започват да разпознават хората, местата и обичайните неща в живота им, като същевременно осъзнават собствената си уникална идентичност. Те правят своя избор и съобщават чувствата си, идеите и желанията си по различни начини, много преди да са в състояние да общуват чрез условностите на говоримия или писмен език. Във връзка с това:

(а) Комитетът насърчава държавите – страни по Конвенцията, да вземат всички подходящи мерки, за да гарантират, че концепцията за детето като носител на права, притежаващо свободата да изразява възгледите си и правото да бъде консултирано по въпроси, които се отнасят до него, се прилага още на най-ранен етап по начин, който отчита възможностите на детето, най-добрия му интерес, както и правото му на защита срещу ведно въздействие;

(б) правото на изразяване на възгледи и чувства трябва да бъде спазвано в ежедневния живот на детето въщи (включително, когато е приложимо, в разширеното семейство) и в неговата общност; в рамките на заведенията за здравни услуги, предоставяне на грижи и образователни услуги в ранната детска възраст, както и по време на съдебни производства и в разработването на политики и услуги, включително посредством проучвания и консултации;

(с) държавите – страни по Конвенцията, трябва да вземат всички подходящи мерки, за да насърчат активното участие на родители, специалисти и компетентни органи в създаването на възможности за малките деца да упражняват постоянно правата си в ежедневните си дейности на съответното място, включително като предоставят обучение за придобиване на необходимите умения. За да се спази правото на детето на участие, възрастните трябва да поставят детето в центъра на вниманието си, да изслушват малките деца и да зачитат тяхното достойнство и личното им мнение. Освен това възрастните

трябва да проявяват търпение и творчество, като адаптират очакванията си към интересите на малките деца, способностите им за разбиране и предпочитаните от тях начини за общуване.

IV. ОТГОВОРНОСТИ НА РОДИТЕЛИТЕ И ПОМОЩ ОТ ДЪРЖАВИТЕ – СТРАНИ ПО КОНВЕНЦИЯТА

15. Решаваща роля на родителите и на другите основни обгрижващи лица. При нормални обстоятелства родителите на малкото дете играят решаваща роля в реализирането на правата му, както и останалите членове на семейството, разширеното семейство или общността, включително законните настойници, според случая. Този принцип се признава изцяло в Конвенцията (по-специално член 5), както и задължението на държавите – страни по Конвенцията, да предоставят помощ, включително качествени услуги за предоставяне на грижи за деца (по-специално член 18). В преамбюла на Конвенцията семейството се определя като „основна клетка на обществото и естествена среда за израстването и благосъстоянието на всичките му членове и особено на децата“. Комитетът счита, че терминът „семейство“ тук обхваща различни структури, които могат да предоставят грижи, подкрепа и възможности за развитие на малките деца, включително семейното ядро, разширеното семейство и други традиционни и съвременни системи в общността, при условие че те са в съответствие с правата и най-добрия интерес на децата.

16. Родителите/ основните обгрижващи лица и най-добрия интерес на детето. Отговорността, която носят родителите и другите основни обгрижващи лица, е свързана с изискването да действат в съответствие с най-добрия интерес на детето. В член 5 се посочва, че ролята на родителите е да предоставят на детето подходящи насоки и ръководство „в упражняването от него на правата... в Конвенцията“. Това се отнася както за по-малки, така и за по-големи деца. Кърмачетата и малките деца изцяло зависят от другите, но те не са пасивни получатели на грижи, насоки и ръководство. Те са активни социални участници, които търсят закрила, подкрепа и разбиране от родителите и обгрижващите лица, от които децата се нуждаят за своето оцеляване, растеж и благополучие. Новородените са в състояние да разпознават родителите си (или други обгрижващи лица) много скоро след раждането си и започват активно да общуват невербално. При нормални обстоятелства малките деца създават силна емоционална взаимна привързаност с родителите си или с полагащи грижи основни лица. Тези взаимоотношения осигуряват на децата физическа и емоционална сигурност, както и непрекъснати грижи и внимание. Освен това тези взаимоотношения им помагат да изградят собствената

си идентичност и да придобият умения, знания и поведение, които се ценят в културно отношение. По този начин родителите (и други, полагащи грижи лица) са обикновено основното средство, чрез което малките деца могат да реализират правата си.

17. Развитие на способностите като основен принцип за упражняване на правата. В член 5 е залегнала концепцията за „развитие на способностите“, която се отнася до процесите на съзряване и учене, при които децата постепенно придобиват знания, компетентности и способност да разбират, включително да осъзнават правата си и как най-добре могат да ги реализират. Зачитането на развитието на способностите на малките деца е от решаващо значение за реализирането на техните права, особено в ранна детска възраст поради бързите промени във физическото, когнитивно, социално и емоционално функциониране на децата от началото на този период до навършване на възраст за тръгване на училище. В член 5 се съдържа принципът, съгласно който родителите (и други заинтересовани лица) имат отговорността непрекъснато да адаптират равнището на подкрепа и насочване, които оказват на детето. При това адаптиране се отчитат интересите и желанията на детето, както и неговите възможности да взема самостоятелно решения и да разбира своя най-добър интерес. Макар малкото дете по принцип да се нуждае от по-голяма подкрепа, отколкото по-голямото дете, важно е да се вземат предвид индивидуалните различия във възможностите на децата на една и съща възраст и различните им начини на реагиране в дадени ситуации. Развитието на възможностите трябва да се разглежда като положителен и конструктивен процес, а не като извинение за авторитарни практики, които ограничават самостоятелността на детето и възможностите му за изразяване, и които традиционно са били оправдавани с относителната незрялост на децата и нуждата им от социализация. Трябва да се насърчават родителите (и други заинтересовани лица) да предоставят „насоки и ръководство“, като поставят детето в центъра на вниманието си, и използват диалога и примера по начини, които засилват способностите на малките деца да упражняват правата си, включително правото им на участие (член 12) и правото им на свобода на мисълта, съвестта и религията (член 14).¹

¹ Вж. G. Lansdown, *The Evolving Capacities of the Child* (Флоренция: изследователски център Иноченти на УНИЦЕФ, 2005 г.).

18. Зачитане на ролята на родителите. Съгласно член 18 от Конвенцията родителите или законните настойници носят първостепенна отговорност за насърчване на развитието и благосъстоянието на детето, като неговият най-добър интерес е тяхна основна грижа (член 18, параграф 1 и член 27, параграф 2). Държавите – страни по Конвенцията, трябва да зачитат първостепенната роля на родителите – майки и бащи. Това включва задължението да не се разделят децата от родителите си, освен ако това е необходимо за най-добрия интерес на детето (член 9). Малките деца са особено уязвими на неблагоприятните последици от разделите поради физическата си зависимост и емоционалната си привързаност към родителите си/другите основни обгрижващи лица. Те също трудно разбират причините за една раздяла. Факторите, които могат в най-голяма степен да се отразят отрицателно на малките деца, включват negliжиране и лишаване от адекватна родителска грижа; изпълняване на родителските функции в условията на големи материални или психологически трудности или при нарушено психично здраве; факта, че лицето, което отглежда детето, е само и не му се оказва помощ; родителска грижа, която е непоследователна и е съпроводена от конфликти между родителите или насилие към децата; и ситуации, при които връзките на децата са прекъснати (включително насилствени раздели), или когато са настанени в институции с ниско качество на предоставяната грижа. Комитетът настоятелно приканва държавите – страни по Конвенцията, да предприемат всички необходими мерки, за да гарантират, че родителите са в състояние да поемат първостепенна отговорност за децата си; да подкрепят родителите при изпълнение на отговорностите им, включително чрез намаляване на лишенията, нарушенията и смущенията в предоставянето на грижата за децата, които могат да им се отразят неблагоприятно; и да предприемат действия, когато благосъстоянието на детето е изложено на опасност. Общите цели на държавите – страни по Конвенцията, трябва да включват намаляване на броя на изоставените или останали без родители малки деца, както и свеждане до минимум на броя на децата, нуждаещи се от настаняване в институция или друга форма на дългосрочна грижа, освен когато е преценено, че това е в съответствие с най-добрия интерес на малкото дете (вж. също раздел VI по-долу).

19. Социални тенденции и ролята на семейството. В Конвенцията се подчертава, че „двамата родители носят обща отговорност

за отглеждането и развитието на детето“, като бащите и майките се признават за равностойни обгрижващи лица (член 18, параграф 1). Комитетът отбелязва, че на практика семейните модели са различни и се променят в много региони, каквото е и положението с наличие-то на неформални мрежи за подкрепа на родителите, като се отбелязва обща тенденция към по-голямо разнообразие на големината на семейството, ролята на родителите и системите за възпитание на децата. Тези тенденции имат особено значение за малките деца, чието физическо, личностно и психологическо развитие се осигурява най-добре в рамките на трайни взаимоотношения с малък брой обгрижващи ги лица. Обикновено тези взаимоотношения включват комбинация от майка, баща, братя, сестри, баба, дядо и други членове на разширеното семейство, заедно с професионалните обгрижващи лица, специализирани в детска грижа и образование. Комитетът счита, че всяко от тези взаимоотношения може да има отделен принос за осъществяването на правата на детето по Конвенцията и че различни семейни модели могат да бъдат съвместими с насърчаването на благосъстоянието на децата. В някои държави и региони промяната на социалните нагласи към семейството, брака и родителските грижи влияят върху начина, по който малките деца изживяват ранното детство например в случай на раздяла на родителите или създаване на ново семейство. Икономическият натиск също оказва влияние върху малките деца, например, когато родителите са принудени да работят далеч от семействата и общностите си. В други държави и региони заболяването или смъртта на един или на двамата родители или на друг член на семейството от ХИВ/СПИН вече са обща характеристика на ранното детство. Тези и много други фактори влияят върху способностите на родителите да изпълняват задълженията си към децата. По-общо, по време на периоди на бързи социални промени, традиционните практики може да не са вече жизнеспособни или актуални спрямо новото положение и новия начин на живот на родителите, без обаче да е изминало достатъчно време, за да могат новите практики да бъдат възприети и новите родителски компетентности да бъдат разбрани и оценени.

20. Помощ на родителите. Държавите – страни по Конвенцията, са длъжни да оказват подходяща помощ на родителите, законните настойници и разширените семейства при осъществяване на тяхната отговорност за отглеждане на децата (членове 18, параграф 2 и 18,

параграф 3), включително подпомагане на родителите при осигуряване на условията за живот, необходими за развитието на детето (член 27, параграф 2) и гарантиране, че децата получават необходимата закрила и грижи (член 3, параграф 2). Комитетът е загрижен, че не се отчитат в достатъчна степен ресурсите, уменията и личната ангажираност, изисквани от родителите и другите лица, които се грижат за малките деца, особено в общества, в които се толерират ранни бракове и родителство, както и в общества с висок брой на млади, самотни родители. Ранната детска възраст е периодът, през който отговорностите на родителите са най-широкообхватни (и интензивни) и са свързани с всички обхванати от Конвенцията аспекти на благосъстоянието на децата: тяхното оцеляване, здраве, физическа безопасност и емоционална сигурност, стандарт на живот и грижа, възможности за игра и учене и свобода на изразяване. Следователно реализирането на правата на децата зависи в голяма степен от благосъстоянието и ресурсите, с които разполагат лицата, които отговарят за обгрижването им. Признаването на тези взаимозависимости е добра отправна точка за планиране на помощта и услугите за родители, законни настойници и други обгрижващи лица. Например:

(а) един интегриран подход би могъл да включва мерки, които въздействат косвено върху способностите на родителите да допринасят за най-добрия интерес на детето (напр. данъчно облагане и обезщетения, подходящо жилище, работно време), както и мерки, които имат по-непосредствени последици (напр. перинатални здравни грижи за майката и бебето, обучение на родителите, услуги на патронажни сестри);

(b) за да се предоставя адекватна помощ, трябва да се вземат предвид новите роли и умения, които се изискват от родителите, както и начинът, по който се променят изискванията и очакванията през ранната детска възраст – например, когато детето стане по-мобилно, започва да общува говоримо и има повече социални умения, и когато започне да участва в програми за грижи за деца и в образователни програми;

(c) помощта за родителите трябва да включва предоставяне на обучение, свързано с ролята на родителя, консултиране на родители и други качествени услуги за майки, бащи, братя, сестри, баби, дядовци и други лица, които периодично могат да отговарят за обезпечаване на най-добрия интерес на детето;

(d) помощта трябва да включва също така подкрепа на родителите и

други членове на семейството, така че да се насърчават позитивните и внимателни отношения с малкото дете и да се засили разбирането на неговите права и най-добър интерес.

21. Подходяща помощ на родителите може да бъде предоставена по най-добър начин в рамките на цялостни политики за ранна детска възраст (вж. раздел V по-долу), включващи мерки в областта на здравето, грижите и образованието на най-малките деца. Държавите – страни по Конвенцията, трябва да гарантират, че на родителите се предоставя подходяща помощ, която да им позволи да осигурят пълноценно участие на малките деца в такива програми, особено когато те принадлежат към най-уязвимите и в неравностойно положение групи. По-специално в член 18, параграф 3 се признава, че много родители са заети с икономическа дейност, често с ниско възнаграждение, и която трябва да съчетават с родителските си задължения. В член 18, параграф 3 се изисква държавите – страни по Конвенцията, да вземат всички подходящи мерки, за да осигурят на децата на работещи родители правото да се възползват от услугите за деца, закрила на майчинството и детски заведения, които се полгат за тяхното отглеждане. Във връзка с това Комитетът препоръчва на държавите – страни по Конвенцията, да ратифицират Конвенция № 183 на Международната организация на труда относно закрилата на майчинството, 2000 г.

V. КОМПЛЕКСНИ ПОЛИТИКИ И ПРОГРАМИ ЗА РАННА ДЕТСКА ВЪЗРАСТ, ОСОБЕНО ЗА УЯЗВИМИ ДЕЦА

22. Многосекторни стратегии, основани на зачитането на правата.

В много държави и региони при разработването на качествени услуги не се отдава голям приоритет на ранната детска възраст. Тези услуги често са разпокъсани. Доста обичайно е за тях да отговарят няколко държавни структури на централно и местно равнище, а планирането им да се извършва на части и несъгласувано. В някои случаи те също се предоставят в голяма степен от частния и доброволческия сектор, без адекватно ресурсно обезпечаване, регулиране или гарантиране на качеството. Държавите – страни по Конвенцията, настоятелно се приканват да разработят основани на зачитането на правата, съгласувани, многосекторни стратегии, за да гарантират, че най-добрият интерес на детето винаги е в центъра на дейностите по планиране и предоставяне на услуги. Те трябва да се основават на систематичен и интегриран подход към разработването на закони и политики, насочени към всички деца до 8-годишна възраст. Необходима е цялостна рамка за услугите, разпоредбите и структурите за ранната детска възраст, подкрепяни от системи за информация и контрол. Цялостните услуги ще бъдат координирани с помощта, оказвана на родителите, при пълно зачитане на техните отговорности, положение и изисквания (както в членове 5 и 18 от Конвенцията; вж. раздел IV по-горе). При планирането на цялостните услуги трябва да се взема също и мнението на родителите и те да участват в него.

23. Стандарти за програми и професионално обучение съобразени с възрастта на децата.

Комитетът подчертава, че в една цялостна стратегия за ранната детска възраст трябва също да се вземат под внимание индивидуалната зрялост и личност на всяко дете, по-специално като се отчитат променящите се приоритети на развитието на различните възрастови групи (например, кърмачета, малки деца, групи деца на предучилищна възраст и на начална училищна възраст), и последиците от това по отношение на стандартите за програмите и критериите за качество. Държавите – страни по Конвенцията, трябва да гарантират, че институциите, услугите и структурите, които отговарят за ранната детска възраст, съответстват на стандартите за качество, по-специално в областта на здравето и безопасността и че персоналет притежава подходящите психосоциални качества и че е квалифициран, достатъчно многоброен и добре обучен. За предос-

тавянето на услуги, които са съобразени с положението, възрастта и индивидуалността на малките деца, е необходимо целият персонал да е обучен за работа с тази възрастова група. Работата с малки деца трябва да получава социално признание и да се заплаща подобаващо, за да се привлича висококвалифицирана работна ръка както мъже, така и жени. От решаващо значение е те да имат добро, съвременно теоретично и практическо разбиране на въпросите, свързани с правата и развитието на децата (вж. също параграф 41); да приемат подходящи практики, учебни програми и педагогически дейности в областта на грижите, насочени към децата, и да имат достъп до професионални ресурси и подкрепа от специалисти, включително система за наблюдение и контрол на публични и частни програми, институции и услуги.

24. Достъп до услуги, особено за най-уязвимите. Комитетът призовава държавите – страни по Конвенцията, да осигурят на всички малки деца (и тези, които имат първостепенна отговорност за тяхното благосъстояние) достъп до подходящи и ефективни услуги, включително програми за здраве, грижи и образование, конкретно разработени за насърчаване на тяхното благосъстояние. Особено внимание трябва да се отдели на най-уязвимите групи малки деца и на тези, които са изложени на риск от дискриминация (член 2). Те включват момичетата, деца, които живеят в бедност, деца с увреждания, деца, принадлежащи към групи от местното коренно население или малцинствени групи, деца от семейства на мигранти, деца, които са сираци или са лишени от родителска грижа по други причини, деца, настанени в институции, деца, които живеят с майките си в затвора, деца бежанци и деца, търсещи убежище, деца, заразени с или засегнати от ХИВ/СПИН, и деца на родители алкохолици или наркомани (вж. също раздел VI).

25. Регистрация при раждане. Предоставянето на цялостни услуги в ранна детска възраст започва при раждането. Комитетът отбелязва, че регистрирането на всички деца при раждането им е все още голямо предизвикателство за много държави и региони. Това може да се отрази отрицателно върху усещането на детето за лична идентичност и да му попречи да ползва правата си в областта на основното здравеопазване, образованието и социалната защита. Като първа стъпка в гарантирането на правата на оцеляване, развитие и достъп

до качествени услуги за всички деца (член 6), Комитетът препоръчва държавите – страни по Конвенцията да вземат всички необходими мерки, за да осигурят регистрирането на всички деца при раждането им. Това може да се постигне чрез въвеждането на всеобща, добре управлявана система за регистрация, която да е достъпна за всички и да е безплатна. За да бъде ефикасна, тя трябва да бъде гъвкава и да бъде адаптирана към обстоятелствата на семействата, например като осигурява мобилни екипи за регистрация, когато е необходимо. Комитетът отбелязва, че в някои региони вероятността да се регистрират деца, които са болни или с увреждания е по-малка и подчертава, че всички деца трябва да бъдат регистрирани при раждането им без каквато и да е дискриминация (член 2). Комитетът също припомня на държавите – страни по Конвенцията, важноста да се улеснява по-късното регистриране на деца, които не са били регистрирани при раждането им, и да се гарантира, че деца, които не са били регистрирани, имат равен достъп до здравни грижи, закрила, образование и други социални услуги.

26. Жизнен стандарт и социална сигурност. Малките деца имат право на жизнен стандарт, съответстващ на тяхното физическо, умствено, духовно, морално и социално развитие (член 27). Комитетът отбелязва със загриженост, че за милиони малки деца не е осигурен дори най-елементарният стандарт на живот, въпреки широко признатите неблагоприятни последици на бедността. Когато детето расте в относителна бедност, се подкопава неговото благосъстояние, социално приобщаване и самоуважение, както и се намаляват възможностите му за учене и развитие. Когато детето расте в абсолютна бедност, последиците са още по-тежки, като се застрашава оцеляването и здравето на детето, както и се подкопава основното качество на живот. Държавите – страни по Конвенцията, настоятелно се приканват да прилагат систематични стратегии с цел намаляване на бедността в ранна детска възраст, както и да се борят с отрицателното ѝ въздействие върху благосъстоянието на децата. Трябва да се използват всички възможни средства, включително „материална помощ и програми за подпомагане“ за децата и семействата (член 27, параграф 3), за да се осигури елементарен стандарт на живот децата, съответстващ на правата им. Прилагането на правото на децата да се възползват от системата за социална сигурност, включително и социално осигуряване е важен елемент на всяка стратегия (член 26).

27. Предоставяне на здравни грижи. Държавите – страни по Конвенцията, трябва да гарантират, че всички деца имат достъп до най-високия достижим стандарт на здравни грижи и хранене през първите години от живота им с цел да се намали смъртността при кърмачетата и да се даде възможност на децата да започнат живота си в добро здравословно състояние (член 24). По-специално:

(а) държавите – страни по Конвенцията, имат отговорността да гарантират достъп до чиста питейна вода, подходящи санитарни съоръжения, необходимите имунизации, добро хранене и медицински услуги, които са от решаващо значение за здравето на малките деца, каквото значение има и наличието на среда без стрес. Недохранването и болестите имат дългосрочно въздействие върху физическото здраве и развитието на малките деца. Те засягат и психичното здраве на децата, като възпрепятстват ученето и социалното участие и намаляват перспективите за реализиране на техния потенциал. Същото се отнася и за затлъстяването и нездравословния начин на живот;

(b) държавите – страни по Конвенцията, имат отговорност да обезпечат правото на децата на здраве, като насърчават образованието в областта на детското здраве и развитие, включително за ползите от кърменето, питателното хранене, хигиената и санитарния контрол.² Следва да се даде предимство и на предоставянето на подходящи грижи преди и след раждане на майките и бебетата, за да се насърчават здравословните отношения между детето и неговото семейство, особено между детето и неговата майка (или друго, основно обгрижващо лице) (член 24, параграф 2). Малките деца могат сами да допринасят да личното си здраве и да насърчават здравословен начин на живот сред връстниците си, например чрез участие в подходящи здравни образователни програми, насочени към децата;

(c) Комитетът би искал да обърне вниманието на държавите – страни по Конвенцията, върху специфичните проблеми, свързани с ХИВ/СПИН, с които се сблъскват децата в ранна възраст. Трябва да бъдат предприети всички необходими мерки с цел: (i) да се предотврати разявяването на родители и малки деца, особено чрез прекъсване на веригата за предаване, по-специално между баща и майка и от майка на бебе; (ii) да се осигурят точни диагнози, ефикасно лечение и други форми на подкрепа за родителите и малките деца, които са заразени с вируса (включително антиретровирусни терапии); и (iii) да се гарантира подходяща алтернативна грижа за деца, които са загубили пора-

² Вж. Global Strategy for Infant and Young Child Feeding, World Health Organization, 2003. (Глобална стратегия за храненето на бебетата и малките деца, СЗО, 2003 г.)

ди ХИВ/СПИН родителите си или другите основни обгрижващи лица, включително здрави и заразени деца-сираци. (вж. също Общ коментар № 3 (2003) по въпросите на ХИВ /СПИН и правата на детето.)

28. Образование в ранна детска възраст. В Конвенцията се признава правото на детето на образование, като началното образование трябва да стане задължително и безплатно за всички (член 28). Комитетът отбелязва със задоволство, че някои държави – страни по Конвенцията, възнамеряват да осигурят безплатно на всички деца една година предучилищно образование. Комитетът тълкува правото на образование през ранната детска възраст като започващо при раждането и тясно свързано с правото на малките деца на максимално развитие (член 6, параграф 2). Връзката между образованието и развитието се посочва в член 29, параграф 1: „Държавите – страни по Конвенцията, се споразумяват, че образованието на детето трябва да бъде насочено към: а) развитието на личността на детето, на неговите таланти, умствени и физически способности до най-пълния им потенциал“. В Общ коментар № 1 за целите на образованието се обяснява, че главната цел е „да се овласти детето, като се развият неговите умения, способността му за учене и другите му способности, човешкото достойнство и самоуважение и самоувереността“ и че това трябва да се постигне по начин, който да е насочен към детето, да е съобразен с неговите интереси и да отразява правата и присъщото на детето достойнство (параграф 2). На държавите – страни по Конвенцията, се припомня, че правото на децата на образование обхваща всички деца и че момичетата трябва да могат да се възползват от него без каквато и да е дискриминация (член 2).

29. Отговорност на родителите и на обществото за ранното детско образование. Принципът, че родителите (и другите основни обгрижващи лица) са първите учители на децата си е ясно установен и утвърден чрез поставения в Конвенцията акцент върху зачитането на отговорностите на родителите (раз. IV по-горе). От тях се очаква да осигурят подходящи насоки и ръководство на малките деца при упражняването на правата им, и обстановка на стабилни и грижовни отношения, основани на уважение и разбиране (чл. 5). Комитетът приканва държавите – страни по Конвенцията да направят този принцип отправна точка за планиране на ранното образование в две отношения:

(а) при осигуряването на подходяща помощ на родителите за осъществяване на тяхната отговорност по отглеждане на децата (чл. 18.2), държавите – страни по Конвенцията трябва да предприемат всички подходящи мерки за подобряване на разбирането от страна на родителите за тяхната роля в ранното образование на децата им, да насърчават практиките за отглеждане, които поставят детето в центъра, насърчават зачитането на достойнството на детето и осигуряват възможности за развитие на разбирането, самооценката и самоувереността му;

(b) когато планират дейностите за ранното детство, държавите – страни по Конвенцията трябва по всяко време да осигуряват програми, които допълват ролята на родителите и са разработени в максимална възможна степен в партньорство с тях, включително чрез активно сътрудничество между родителите, специалистите и други лица насочено към „развитието на личността на детето, на неговите таланти, умствени и физически способности до най-пълния им потенциал“ (чл.29.1(a))

30. Комитетът призовава държавите – страни по Конвенцията да гарантират, че всички малки деца получават образование в най-широк смисъл (както е посочено в параграф 28 по-горе), като се признава ключовата роля на родителите, разширеното семейство и общността, както и приноса на организирани програми за ранно детско образование, осигурени от държавата, общността или институциите на гражданското общество. Свидетелствата от изследванията показват потенциала на качествените образователни програми да оказват положително въздействие върху успешния преход на малките деца към начално образование, успеха им в училище и дългосрочното им адаптиране в обществото. Много страни и региони вече осигуряват общо ранно образование, започващо на 4-годишна възраст, което в някои страни е съчетано с грижата в детските заведения в полза на работещите родители. Като се признава, че традиционното разделение между услугите за „грижа“ и „образование“ не винаги е в най-добрия интерес на детето, понякога се използва концепцията за „Educare“, която дава сигнал за изместване в посока на интегрираните услуги, и потвърждава още веднъж признаването на потребността за координиран, холистичен, мултисекторен подход към ранното детство.

31. Програми в общността. Комитетът препоръчва държавите – страни по Конвенцията да подкрепят програмите за ранно детско развитие, включително предучилищни програми в дома и в общността, при които главните отличителни черти са овластяването и образованието на родителите (и другите обгрижващи лица). Държавите – страни по Конвенцията имат ключова роля в осигуряването на законодателната рамка за предоставяне на качествени услуги с достатъчно ресурси и за гарантиране, че стандартите са съобразени с обстоятелствата на конкретните групи и лица и с приоритетите за развитие на конкретната възрастова група - от бебешка възраст до прехода към училище. Те биват насърчавани да създават висококачествени, съобразени с развитието и културните характеристики програми и да правят това като работят съвместно с местните общности, а не да налагат стандартизиран подход към ранното детско образование и грижа. Комитетът препоръчва също така държавите – страни по Конвенцията да обръщат по-голямо внимание и активно да подкрепят подход към програмите в ранното детство, основан на зачитането на правата, както и инициативи, свързани с прехода към начално образование, които гарантират последователността и напредъка, като изграждат увереността, комуникативните умения и желанието на децата да учат чрез активното им включване, наред с други дейности също и в дейности за планиране.

32. Частният сектор като доставчик на услуги. Във връзка с препоръките на Комитета, приети по време на обща дискусия през 2002 г. „Частният сектор като доставчик на услуги и ролята му за реализиране на правата на детето“ (вж. CRC/C/121, параграфи. 630-653), Комитетът препоръчва държавите – страни по Конвенцията да подкрепят дейностите на неправителствения сектор като канал за изпълнение на програми. Също така той призовава всички недържавни доставчици на услуги (както търговски дружества, така и организации с нестопанска цел) да зачитат принципите и разпоредбите на Конвенцията, и в тази връзка напомня на държавите – страни по Конвенцията тяхното първостепенно задължение да гарантират прилагането ѝ. На специалистите в сферата на ранната детска възраст – както в държавния, така и в недържавния сектор, трябва да се осигури задълбочена подготовка, текущо обучение и адекватно възнаграждение. В този контекст държавите – страни по Конвенцията носят отговорността за предоставянето на услуги за ранно детско развитие.

Ролята на гражданското общество е да допълва, а не да замества държавата в тази роля. Там, където услугите, предоставяни от недържавния сектор играят важна роля, Комитетът напомня на държавите – страни по Конвенцията, че тяхното задължение е да наблюдават и регламентират качеството на предоставяне на услугите, с цел да гарантира, че правата на детето са защитени, и че е обезпечен най-добрият му интерес.

33. Образование по правата на човека в ранното детство. В светлината на член 29 и Общ коментар на Комитета № 1 (2001 г.), Комитетът препоръчва държавите – страни по Конвенцията да включат също и обучение по правата на човека в рамките на ранното детско образование. Това обучение трябва да бъде приобщаващо и да овластява децата като им осигурява практически възможности да упражняват своите права и отговорности по начин, адаптиран към техните интереси, притеснения и развиващ се капацитет. Образованието по правата на човека за малки деца трябва да бъде свързано с ежедневните въпроси, с които те се сблъскват вкъщи, в детските заведения, в програмите за ранно образование и в другите дейности в общността, с които малките деца могат да се идентифицират.

34. Право на почивка, отдих и игра. Комитетът отбелязва, че държавите – страни по Конвенцията и другите държави отдават недостатъчно внимание на изпълнението на разпоредбата на член 31 на Конвенцията, който гарантира „правото на детето на отдих и почивка, на участие в игри и дейности за отмора, подходящи за възрастта му, и на свободно участие в културния живот и изкуствата.“ Участието в игри е една от най-характерните черти на ранното детство. В играта децата едновременно проявяват и подлагат на изпитание своя капацитет, независимо дали играят сами или с други деца. Стойността на креативната игра и ученето чрез изследване е всеобщопризната в ранното детско образование. Реализирането на правото на почивка, отдих и игра обаче, често се затруднява от недостатъчното възможности малките деца да се срещат, да си играят и да си общуват в среда, която е съобразена с детето, която е сигурна, подкрепяща, стимулираща и без наличие на стрес. Правото на децата на място за игра е особено застрашено в много градски райони, където планировката и гъстотата на застрояване, търговските центрове и транспортните системи, комбинирани с шума, замърсяването и различни други рискове

създават опасна среда за малките деца. Правото на децата на игра може да бъде заплашено и при наличие на прекомерни домашни задължения (особено засягащи момичетата) или твърде интензивното учене. Съобразно с това Комитетът призовава държавите – страни по Конвенцията, неправителствените организации и частните субекти да открият и премахнат потенциалните пречки пред упражняването на тези права от малките деца, включително като част от стратегиите за намаляване на бедността. При териториалното планиране на градовете, при планирането на съоръженията за отдих и игра трябва да се отчете правото на децата да изразяват своето мнение (чл. 12) чрез подходящи консултации. Във връзка с всичко това, държавите – страни по Конвенцията се насърчават да обръщат по-голямо внимание и да насочват адекватни ресурси (човешки и финансови) за обезпечаването на правото на почивка, отдих и игра.

35. Съвременните комуникационни технологии и ранната детска възраст. Член 17 признава възможностите за оказване на положителен принос по отношение на реализирането на правата на детето, които имат както традиционните печатни средства за масова информация, така и средствата за масова информация, които се основават на съвременните комуникационни технологии. Малките деца представляват специализиран пазар за издателите и ръководствата на средствата за масова информация, които трябва да бъдат насърчавани да разпространяват материали, съобразени със способностите и интересите на малките деца, полезни за благосъстоянието им, както от социална, така и от образователна гледна точка, и които отразяват националните и регионални различия в условията на живот, културата и езика на децата. Специално внимание трябва да се отдели на потребността на малцинствените групи за достъп до средства за масова информация, които насърчават признаването им и социалното им приобщаване. Член 17 (д) се отнася също до ролята на държавите – страни по Конвенцията да гарантират, че децата са защитени от неподходящи и потенциално вредни материали. Повод за особена тревога е бързото нарастване на разнообразието и достъпността на съвременните технологии, включително средствата за масова информация в интернет. За малките деца съществува особен риск, ако са изложени на неподходящи материали, или материали с агресивен характер. Държавите – страни по Конвенцията настоятелно се приканват да регулират процеса на производство и разпростра-

нение на масова информация по такъв начин, че да защитят малките деца, както и да окажат подкрепа на родителите/обгрижващите лица при изпълнението на техните отговорности по отглеждането на децата в това отношение (чл.18).

VI. МАЛКИ ДЕЦА, КОИТО СЕ НУЖДАЯТ ОТ СПЕЦИАЛНА ЗАКРИЛА

36. Уязвимост на малките деца по отношение на рискове. В настоящия коментар Комитетът нееднократно отбелязва, че голям брой малки деца растат в трудни условия, които често нарушават правата им. Малките деца са особено уязвими към вредата, причинявана от безотговорни и непостоянни отношения с родителите или обгрижващите ги лица, или когато растат в крайна бедност и лишения, или в обстановка на конфликти и насилие, или когато са принудени да напуснат домовете си и да се превърнат в бежанци, или при всякакви други неблагоприятни обстоятелства, които са вредни за благосъстоянието им. Малките деца по-трудно могат да осъзнаят тези неблагоприятни фактори или да се съпротивляват срещу вредното им въздействие върху тяхното здраве или физическо, психично, духовно, нравствено или социално развитие. Те са подложени на особен риск, когато родителите или другите обгрижващи лица не могат да предложат подходяща защита поради болест, или смърт, или поради разрыв в семейството или в общността. Независимо колко трудни са условията, малките деца имат нужда от специално внимание поради бързите промени които настъпват в развитието им; те са по-уязвими към болести, травми, деформации и нарушения в развитието; те са относително безсилни пред лицето на трудностите и не могат да им се противопоставят, а завият от други хора, които могат да ги защитят и да съдействат за най-добрия им интерес. В следващите точки Комитетът обръща внимание на държавите – страни по Конвенцията на основните трудности, посочени в Конвенцията, които имат непосредствено влияние върху реализацията на правата на детето в ранното детство. Списъкът не е изчерпателен, а децата могат в един и същи момент да бъдат подложени на няколко различни риска. В голяма степен основната цел на държавите – страни по Конвенцията трябва да бъде да гарантират, че всяко дете, при всякакви обстоятелства, получава адекватна закрила, за да може да упражнява своите права.

(а) **Насилие и negliжиране (чл. 19).** Малките деца често са жертва на negliжиране, малтретиране и злоупотреба, включително физическо и психично насилие. Насилието често се случва в рамките на семейството и това може да бъде особено пагубно. Малките деца в най-малка степен могат да го избегнат или да му се противопоставят, в най-малка степен са в състояние да осъзнаят какво се случва с тях и да потърсят защита при други лица. Налице са убедителни

свидетелства, че травмата, получена в резултат на negliжиране или насилие оказва негативно влияние върху развитието на детето, включително на най-малките деца и забележимо въздействие върху процеса на съзряване на мозъка. Като се вземе предвид широкото разпространение на насилието и negliжирането в ранното детство и доказателствата, че това има дългосрочно отражение, държавите – страни по Конвенцията трябва да предприемат всички необходими мерки, за да опазят малките деца, които са в риск и да предложат защита на жертвите на насилие, да предприемат активни действия, за да подкрепят възстановяването им от травмата, като в същото време избягват стигматизацията във връзка с насилието, на което са били подложени.

(b) Деца без семейства (чл. 20 и 21). Правата на децата на развитие са в сериозна опасност, когато те са останали сираци, изоставени са или са лишени от родителска грижа, или когато в продължителен период от време са страдали от разрыв в семейството или от раздяла с близките (напр. поради природни или други бедствия, епидемии, като напр. ХИВ/СПИН, лишаване от свобода на родителите, въоръжени конфликти, войни и принудителна миграция. Тези неблагоприятни фактори оказват различно въздействие върху децата, в зависимост от личната им устойчивост, възрастта им и условията им на живот, както и от наличието на широк кръг източници на подкрепа и алтернативна грижа. Изследванията показват, че институционалната грижа с ниско качество едва ли може да насърчи здравословното физическо и психологическо развитие и е възможно да има сериозни негативни последици върху социалната адаптация в дългосрочен план, особено при децата до 3-годишна възраст, но също и при децата до 5-годишна възраст. Когато е необходима алтернативна грижа, ранното настаняване в семейна или в близка до семейната среда е по вероятно да доведе до положителни резултати за малките деца. Държавите – страни по Конвенцията се насърчават да инвестират в и да подкрепят такива форми на алтернативна грижа, които могат да гарантират сигурност, приемственост на грижата и топлота, както и възможност малките деца да формират дългосрочна привързаност, въз основа на взаимно доверие и уважение, напр., приемна грижа, осиновяване и подкрепа за членовете на разширеното семейство. Когато е предвидено осиновяване „висшите интереси на детето трябва да бъдат върховно съображение” (чл. 21), не просто „първостепенно съображение” (чл. 3), като систематично се вземат под внимание и се зачитат всички

приложими права на детето и задължения на държавите – страни, предвидени в другите текстове на Конвенцията и посочени в настоящия общ коментар.

(c) Бежанци (чл. 22). Малките деца – бежанци са сериозно дезориентирани, загубили са голяма част от познатата им ежедневна обстановка и общуването с близките. Те и родителите им имат право на равен достъп до здравни грижи, образование и други услуги. Непридружените деца или децата, разделени от своите семейства са изложени в особена степен на риск. Комитетът предлага подробни насоки за грижата и закрилата на тези деца в Общ коментар № 6 (2005 г.) относно третирането на непридружени и разделени деца извън тяхната държава на произход.

(d) Деца с увреждания (чл. 23). Ранното детство е периодът, през който обикновено се отриват увреждания и се оценява отражението ми върху благосъстоянието и развитието на децата. Малките деца не трябва никога да бъдат настанявани в институции единствено на основание наличието на увреждане. Основният приоритет е да се гарантира, че те имат равни възможности да участват пълноценно в образователната система и живота в общността, включително като се премахнат бариерите, които възпрепятстват реализирането на техните права. Малките деца с увреждания имат право на съответната помощ от специалист, включително подкрепа за техните родители (или другите обгрижващи лица). Отношението към децата с увреждания трябва да е такова, че винаги да зачита тяхното достойнство и да насърчава тяхната самостоятелност. (Вж. също препоръките от деня за обща дискусия на Комитета през 1997 г. „Правата на децата с увреждания” в документ CRC/C/66.);

(e) Вреден труд (чл. 32). В някои държави и региони децата биват привлечени да работят още от ранна възраст, включително да участват в работа, която крие опасности, има характер на експлоатация и може да навреди на здравето, да попречи на образованието им и на перспективите им в дългосрочен план. Например, малките деца могат да бъдат ангажирани с домакинска или селскостопанска работа, или да помагат на родителите си, на братята и/или сестрите си, които изпълняват опасна работа. Дори съвсем малките бебета могат да бъдат подложени на икономическа експлоатация, когато ги използват или дават под наем за събиране на подаяния чрез просия. Експлоатацията на малки деца в забавната индустрията, включително в телевизията, киното, рекламата или други съвременни медии, също буди

безпокойство. Държавите – страни по Конвенцията имат конкретни отговорности във връзка с крайните форми на опасен детски труд, посочени в Конвенция № 182 относно забраната и незабавни действия за ликвидирането на най-тежките форми на детския труд.

(f) Злоупотреба на наркотици и психотропни вещества (чл. 33). Макар случаите на злоупотреба с наркотици или психотропни вещества при малките деца да са съвсем редки, те може да имат нужда от специализирани здравни грижи, ако са родени от майки, които злоупотребяват с алкохол или наркотици, и от закрила, когато членовете на семейството са наркозависими и за децата има риск да бъдат приобщени към такава зависимост.

(g) Сексуално насилие и експлоатация (чл. 34). Малките деца, особено момичетата, са уязвими по отношение на ранното сексуално насилие и експлоатация, както в семейството, така и извън него. Малките деца, които са в трудна ситуация, са подложени на особено висок риск, например момичетата, които са наети като домашни помощници. Малките деца могат да бъдат също жертви на производители на порнографски материали; това е разгледано във Факултативен протокол към Конвенцията за правата на детето относно търговията с деца, детската проституция и детската порнография от 2002 г.

(h) Търговия, трафик и отвличане на деца (чл. 35). Комитетът често е изразявал опасения относно свидетелствата за продажба и трафик на изоставени или разделени деца с различна цел. Що се отнася до възрастовата група на най-малките деца целта може да бъде осиновяване, особено (но не единствено) от чужденци. Наред с Факултативен протокол към Конвенцията за правата на детето относно търговията с деца, детската проституция и детската порнография, Хагската конвенция за защита на децата и сътрудничество в областта на международното осиновяване от 1993 г. осигурява рамка и механизъм за превенция на злоупотребата в тази сфера и в тази връзка Комитетът винаги последователно, твърдо и настоятелно е призовавал държавите – страни по Конвенцията, които признават и/или допускат осиновяване да ратифицират този договор или да се присъединят към него. Наред с международното сътрудничество, в борбата срещу това нарушаване на правата може да помогне всеобщата регистрация при раждане.

(i) Девиантно поведение и нарушаване на закона (чл. 40). При никакви обстоятелства малките деца (определени като деца до 8-годишна възраст; вж. т. 4) не трябва да бъдат включвани в легални определе-

ния за наказателна отговорност. Малките деца, които имат противообществени прояви или нарушават закона имат нужда от помощ и разбиране, с цел повишаване на капацитета им за самоконтрол, за социална емпатия и разрешаване на конфликти. Държавите – страни по Конвенцията трябва да гарантират, че родителите/обгрижващите лица получават подходяща помощ и обучение, за да изпълняват своите отговорности (чл. 18), и че малките деца имат достъп до качествено ранно детско образование и грижа, и (където е уместно) специализирано насочване/терапия.

37. При всяко от тези обстоятелства и при всички други форми на експлоатация (чл. 36) Комитетът настоятелно приканва държавите – страни по Конвенцията да включат специфичното положение на малките деца във всички нормативни актове, политики и мерки за подпомагане на физическото и психическото възстановяване и социална реинтеграция в среда, благоприятстваща самоуважението и достойнството на детето (чл. 39).

VII. ИЗГРАЖДАНЕ НА КАПАЦИТЕТ ЗА РАННАТА ДЕТСКА ВЪЗРАСТ

38. Насочване на ресурси за ранната детска възраст. За да се гарантира, че правата на малките деца са напълно обезпечени по време на този решаващ етап от техния живот (и като се вземат предвид последствията от преживяното в ранното детство за перспективите през живота им в дългосрочен план), държавите – страни по Конвенцията настоятелно се приканват да приемат подробни, стратегически, обвързани със срок планове за ранното детство, основани на подход за закрила на правата. Това изисква увеличаване на човешките и финансовите ресурси, отделени за услугите и програмите за ранното детство (чл. 4). Комитетът приема, че държавите – страни по Конвенцията, които прилагат правата на детето в ранна детска възраст, правят това от твърде различни изходни позиции от гледна точка на съществуващата инфраструктура за политики, услуги и професионално обучение за работа с деца в ранна детска възраст, и като равнище на ресурсите, които са потенциално достъпни за насочване към дейности за ранното детство. Комитетът признава също, че държавите – страни по Конвенцията може да имат други приоритетни задачи по отношение на обезпечаването на правата в ранното детство, например, когато все още не е създадена национална система за здравеопазване и начално образование. Въпреки това, поради различните причини, посочени в настоящия общ коментар, е важно да се осигурят достатъчно публични инвестиции за услугите, инфраструктурата и всички ресурси, конкретно предназначени за ранната детска възраст. В тази връзка, държавите – страни по Конвенцията се насърчават да създадат стабилни и равноправни отношения на партньорство между правителството, публичните услуги, неправителствените организации, частния сектор и семействата за финансиране на пълния набор от услуги в подкрепа на ранното детство. И накрая, Комитетът подчертава, че там където услугите са децентрализирани, това не бива да бъде в ущърб на малките деца.

39. Събиране и управление на данни. Комитетът подчертава значението на изчерпателните актуални количествени и качествени данни за всички аспекти на ранната детска възраст с цел формулиране, мониторинг и оценка на постигнатия напредък, и за оценка на въздействието на политиките. На Комитета е известно, че в много държави – страни по Конвенцията липсват подходящи национални

системи за събиране на данни за ранното детство в много области, обхванати от Конвенцията, и в частност, че конкретна информация за малките деца с разбивка по различни показатели не е достъпна в готов вид. Комитетът настоятелно приканва всички държави – страни по Конвенцията да разработят система за събиране на данни и показатели, съобразени с Конвенцията и разбити по пол, възраст, семейна структура, градски и селски райони и други приложими категории. Тази система трябва да обхваща всички деца до 18-годишна възраст с конкретен акцент върху ранното детство, и в частност върху децата от уязвимите групи.

40. Изграждане на капацитет за проучване на ранното детство. Комитетът отбеляза по-горе в настоящия общ коментар, че са правени обширни изследвания на различни аспекти на детското здраве, растеж и когнитивно, социално и културно развитие, на въздействието както на позитивните, така и на негативните фактори за благосъстоянието на децата и на потенциалното въздействие на програмите за ранната детска грижа и образование. Все повече изследвания на ранното детство се провеждат от гледна точка на правата на човека, и по-специално на начините, по които правото на децата на участие може да бъде реализирано, включително чрез тяхно участие в изследователския процес. Теорията и данните от изследванията на ранната детска възраст могат да предложат много за разработването на политики и практики, както и за наблюдението и оценката на различните инициативи и образованието и обучението на всички, които отговарят за благосъстоянието на малките деца. Но Комитетът обръща внимание също на ограниченията на изследванията, които се извършват понастоящем поради това, че поставят фокус главно върху в ограничен кръг от проблеми на ранното детство и определени региони на света. Като част от планирането във връзка с ранната детска възраст, Комитетът призовава държавите – страни по Конвенцията да развият националния и местния капацитет за изследване на ранното детство, особено от гледна точка на зачитането на правата.

41. Обучение за правата на детето в ранната детска възраст. Знанията и експертният опит във връзка с ранното детство не са статични, а се развиват във времето. Това се дължи на различни социални тенденции, които засягат живота на малките деца, техните родители и другите обгрижващи лица, на променящите се политики и приори-

тети във връзка с грижата и образованието им, на иновациите в грижата за детето, в учебните програми и педагогическата работа, както и на появата на данни от нови изследвания. Прилагането на правата на детето в ранното детство поставя редица предизвикателства пред всички онези, които носят отговорност за децата, както и пред самите деца, когато те започнат да осъзнават своята роля в семейството, в училище и в общността. Държавите – страни по Конвенцията се насърчават да провеждат системни обучения по правата на детето за децата и техните родители, както и за всички специалисти, които работят за и с деца, и в частност парламентаристи, съдии, магистрати, юристи, длъжностни лица в системата на правоприлагането, държавни служители, персонал в институциите и в местата за задържане на деца, учители, здравни специалисти, социални работници и местни ръководители. Освен това Комитетът настоятелно приканва държавите – страни по Конвенцията да провеждат кампании за повишаване на осведомеността за широката общественост.

42. Международна помощ. Като отчита, че много от държавите – страни по Конвенцията, които желаят да прилагат подробните разпоредби, съдържащи се в настоящия общ коментар разполагат с ограничени ресурси, Комитетът препоръчва институциите – донори, включително Световната банка, други агенции на ООН и двустранните донори да подкрепят програмите за ранно детско развитие с финансова и техническа помощ, и това да бъде една от основните им цели при оказването на помощ за устойчиво развитие на държавите, които получават международна помощ. Ефективното международно сътрудничество може също да подпомогне изграждането на капацитет в сферата на ранното детско развитие чрез разработването на политики, на програми, провеждането на изследвания и професионално обучение.

43. С поглед напред. Комитетът настоятелно приканва всички държави – страни по Конвенцията, междуправителствени организации, неправителствени организации, учени, професионални групи и местни общности да продължат да се застъпват за създаването на независими институции по правата на детето и да съдействат за постоянния политически диалог на високо равнище относно решаващото значение на качеството в ранната детска възраст и неговото изследване, включително за диалог на международно, национално, регионално и местно равнище.

unite for children

